

ЗМІСТ І СТРУКТУРА БАКАЛАВРСЬКИХ ПРОГРАМ ЗА ДУАЛЬНОЮ ФОРМОЮ НАВЧАННЯ В УНІВЕРСИТЕТАХ НІМЕЧЧИНИ

(2011). Available at: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas>. [in Ukrainian].

15. Programa ZNO z matematyky [EIT program in mathematics]. (2021). Available at: <https://testportal.gov.ua/pr-ogmath/>. [in Ukrainian].

16. Savenko, V.Ya. & Huba, V.V. (2017). Vyznachennia propusknoyi zdatnosti avtomobilnoyi dorohy [Determination of road capacity]. Available at: http://publications.ntu.edu.ua/avtodorogi_i_stroitelstvo/90/210-217.pdf. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 30.03.2023

УДК 378.046-021.64:37.091.214.31-022.215(430)
DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.279657>

Надія Опушко, кандидат педагогічних наук, доцент,
докторант кафедри педагогіки, професійної освіти та управління освітніми закладами
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

ЗМІСТ І СТРУКТУРА БАКАЛАВРСЬКИХ ПРОГРАМ ЗА ДУАЛЬНОЮ ФОРМОЮ НАВЧАННЯ В УНІВЕРСИТЕТАХ НІМЕЧЧИНИ

У статті проаналізовано зміст і структуру бакалаврських програм за дуальною формою навчання в університетах Німеччини (Кооперативний державний університет Баден-Вюртемберга та Університет Дуйсбург-Ессен). Здійснено аналіз вітчизняних і зарубіжних наукових досліджень з питань модернізації вищої освіти. Шляхом системного вивчення освітніх документів зазначених закладів вищої освіти визначено моделі дуального навчання в німецьких університетах, охарактеризовано структуру та зміст освітньої бакалаврської програми, розкрито зміст предметних модулів дисциплін за спеціальністю "Менеджмент. Бізнес-адміністрування" Університету Дуйсбург-Ессен. Стаття містить логічно структуровані висновки за темою дослідження. Наведено перелік перспектив подальших досліджень з означеного питання.

Ключові слова: дуальна форма; бакалаврська програма; освітньо-професійна програма; університет; зміст навчання; Німеччина.

Табл. 1. Літ. 11.

**Nadiia Opushko, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor, Doctoral Student of the Pedagogy,
Vocational Education and Management of Educational Institutions Department,
Vinnytsia Mykhaylo Kotsyubynskiy State Pedagogical University**

CONTENT AND STRUCTURE OF BACHELOR'S PROGRAMMES IN DUAL MODE OF STUDY AT GERMAN UNIVERSITIES

Modern education should prepare young people to work in the knowledge economy, and specialists in different fields should find common ground in the process of professional interaction. Today, there are heated discussions in Ukraine and around the world about the effective organization of education and training at various levels. No country is completely satisfied with the state of education, which is because the global economy is constantly in a dynamic state, and not everyone is ready for it. Therefore, studying and borrowing foreign experience in the field of educational innovations will lead to continuous improvement of national educational systems and training of highly qualified specialists who will be competitive both in the domestic and global labour markets. More and more young people in European countries, including Germany, are choosing a special practice-oriented form of education in cooperation with a company – dual education. No other form of education has developed so rapidly in recent years and has undergone such a transformation in public perception. Educational policy and industry agree that the potential of dual learning is far from being exhausted, so studying the practice of its implementation is a very relevant and timely topic of research.

The article analyses the content and structure of bachelor's programs in the dual mode of study at German universities (Cooperative State University of Baden-Württemberg and University of Duisburg-Essen). An analysis of domestic and foreign scientific research on the modernization of higher education is carried out. By analyzing the educational documents of these higher education institutions, the author identifies the models of dual education in German universities, describes the structure and content of the bachelor's degree program, and studies the content of subject modules of the disciplines in the specialty "Management. Business and Administration" at the University of Duisburg-Essen. The article contains logically structured conclusions on the research topic and forecasts the prospects for further research on this issue.

Keywords: dual form; bachelor's program; educational and professional program; university; content of study.

Постановка проблеми. Євроінтеграційний поступ України приводить до змін в усіх галузях державного сектору, в тому числі й в освіті. З 2018 р. вітчизняна система освіти все більше орієнтується на практико-орієн-

товану підготовку молодих фахівців у професійних (професійно-технічних), фахових передвищих та вищих закладах освіти. Зокрема, мова йде про впровадження елементів дуальної форми навчання, що передбачає паралельне опанування теорії в закладі

освіти та практики на виробництві / підприємстві. У цьому зв'язку вважаємо, що вивчення змістового компонента дуального навчання в університетах зарубіжжя уможливить визначити оптимальний та ефективний спосіб організації у вітчизняних закладах вищої освіти.

Аналіз досліджень з даної проблеми. У науковому доробку вітчизняних науковців чимало досліджень, присвячених глобалізаційним і модернізаційним процесам у системі вищої освіти України. Основні напрями розвитку національної системи професійної освіти в умовах воєнного часу, глобальні, національні й регіональні виклики, що сформували нову реальність для українського освітнього середовища, євроінтеграційний досвід і завдання подальшої інтеграції національної професійної освіти в європейський освітній простір досліджує В. Радкевич [2, 1]. Реформування системи вищої освіти України, її вихід на новий сучасний світовий рівень, оновлення змісту, форм і методів навчання, а також стратегічні напрями процесу інтеграції України в систему загальноєвропейської освіти вивчали В. Бодак, Т. Пантюк, М. Пантюк, І. Гамерська [1, 6]. Європейський вимір удосконалення і осучаснення освітнього процесу, сучасні змістові напрями модернізації освітнього процесу стосуються гуманізації, демократизації змісту навчальних дисциплін та врахування у ньому національних традицій визначаються у дослідженнях О. Кобрій та М. Броди. Проблеми організації та провадження вищої освіти в Європі розкриті в працях: Н. Абашкіної, Т. Вакуленко, Г. Ващенко, О. Давліканової, О. Коваленко, А. Лігоцького, О. Локшиної, Н. Ничкало, Н. Махнін, О. Радкевича, Л. Пуховської та ін. Серед закордонних науковців, які досліджували організацію дуальної форми у закладах освіти різних рівнів варто звернути увагу на праці А. Вольтер (Wolter Andrä), К. Камм (Kamm Caroline), К. Ленц (Lenz Katharina), П. Ренгер (Renger Peggy), А. Шпексард (Spexard Anna), А. Купфер (Kupfer Antonia), К. Кьольман-Еккель (Köhlmann-Eckel Christiane), К. Кольтер (Kolter Christa). Незважаючи на наявність численних досліджень із зазначеної проблеми, поза увагою науковців залишилось комплексне дослідження змісту та структури освітньо-професійних програм, що реалізуються за дуальною формою.

Мета статті полягає у вивченні й об'єктивному аналізі змісту і структури бакалаврських програм за дуальною формою навчання в університетах Німеччини.

Виклад основного матеріалу. У 1968 р. у Німеччині вищі навчальні заклади (ВНЗ) були виокремлені у незалежний тип закладів освіти. Тоді й з'явилися навчальні програми, що характеризуються прикладним та професійно-орієнтованим характером, водночас забезпечуючи належний академічний рівень [8]. Саме відтоді у німецькій вищій освіті

академічна підготовка, наближена до практики, залишається основною рисою більшості університетів.

Відбувається розвиток абсолютно нових форматів навчання, таких як дуальні навчальні програми, що мають більш потужну практичну і професійну орієнтацію, ніж звичайні навчальні програми у сфері вищої освіти. За дуальною формою навчання студенти укладають контракт з компанією на декілька років, де вони проходять підготовку паралельно із навчанням в університеті. У межах такого навчання вони одержують більше навантаження, ніж за традиційною формою, але, незважаючи на це, рівень відсіву в умовах дуального навчання нижчий і становить близько 14 %. Натомість при звичайному навчанні цей показник становить майже 34 % [3].

Програми дуального навчання в університетах виникли в 1970-х рр. із заснуванням професійних академій у Баден-Вюртемберзі, що згодом дали початок Кооперативному державному університету Баден-Вюртемберга (*DHBW*). Окремі ВНЗ Нижньої Саксонії та Рейнланд-Пфальцу також реалізують програми дуального навчання з 1980-х рр. ХХ ст. Однак масове впровадження дуального навчання в університетах Німеччини відбулося лише на початку ХХІ ст. і з кожним роком все більше молодих людей обирають саме його. Загалом розрізняють кілька основних форм дуального навчання: "інтегроване навчання" з включеною професійною підготовкою та "інтегроване навчання з практикою" з включеними практичними компонентами без професійної підготовки. Термін "професійно-інтегрована навчальна програма" використовується, коли студенти, які вже завершили професійну підготовку, закінчують освоєння навчальної програми, яка містить високий рівень практичних компонентів, змістовно пов'язаних з попереднім навчанням. З іншого боку, навчальні програми без відриву від виробництва не вважаються дуальними через відсутність зв'язку між теорією та практикою [10, 306].

Програми дуального навчання в університетах прикладних наук порівняно однорідні в галузях економіки, інженерії та комп'ютерних наук. Саме на їх базі виникла єдина концепція дуального навчання зі спільними рамками і стандартами якості. В основному, баварські університети кооперативної освіти у своїй концепції дуального навчання розрізняють дві моделі: "комбіноване навчання" та "навчання з поглибленою практикою". "Комбіноване навчання" (*Verbundstudium*) відповідає "інтегрованому навчанню" з інтегрованою професійною підготовкою та включає додаткові практичні фази на підприємстві. Воно орієнтоване на людей, які раніше не здобули професійно-технічної освіти. Дуальне навчання за цією моделлю зазвичай починається з 12-14-місячної фази навчання на підприємстві, після чого періоди теорії та практики чергуються у звичайній 7-семестровій навчальній програмі (6 теоретичних

ЗМІСТ І СТРУКТУРА БАКАЛАВРСЬКИХ ПРОГРАМ ЗА ДУАЛЬНОЮ ФОРМОЮ НАВЧАННЯ В УНІВЕРСИТЕТАХ НІМЕЧЧИНИ

семестрів та 1 практичний) для здобуття ступеня бакалавра. До практичного семестру додаються додаткові практичні фази, що здійснюються під час семестрових перерв та написання бакалаврської роботи. Загальний термін навчання зазвичай складає 4,5 року. У навчальній програмі з поглибленою практикою (*SmvP*), що також інтегрує звичайну 7-семестрову навчальну програму, періоди практики розподіляються так само, як і в комбінованій навчальній програмі, але потенційна попередня практика, що може тривати максимум три місяці перед кожною навчальною програмою, значно коротша, ніж у комбінованій програмі. Як правило, вона триває від 3,5 до 4 років [10, 307].

У наявній загальній типології цей варіант навчання варто віднести до “інтегрованого навчання з практикою” та/або “інтегрованого навчання з професією”, оскільки він орієнтований як на майбутніх студентів, які ще не одержали професійну підготовку, так і на тих, хто її завершив.

Навчальна програма за дуальною формою складається з двох незалежних складових. Перша – навчальний план університету з чітким регламентом навчання та іспитів і модульна частина (набір більших навчальних одиниць) – регламент навчання за загальним рамковим планом та рамковою навчальною програмою для визнаних навчальних спеціальностей. Варто зазначити, що загальний рамковий план (*Rahmenplan*) – це загальна схема, що містить рекомендації стосовно мети і змісту навчання, і є важливим орієнтиром для роботи екзаменаційної комісії. Дослідження показали, що формальний зв'язок між навчальними програмами та професійною підготовкою не встановлений [6, 21].

З метою вивчення змісту та структури освітньої програми (ОП) за напрямом підготовки “Менеджмент. Бізнес-управління” нами було проаналізовано відповідні освітні документи Університету Дуйсбург-Ессен (Північна Рейн Вестфалія) за 2021–2022 навчальний рік. Проведене дослідження є поглибленою презентацією пропонувананих навчальних програм на основі курсу та змісту навчальної програми, а також реалізації просторової і часової гнучкості.

Бакалаврська програма за дуальною формою зі спеціальності “Бізнес-адміністрування” поділяється на дві частини: теоретично-наукову та прикладну. Впродовж семи семестрів навчання вони йдуть паралельно одна з одною із взаємною інтеграцією. У перших трьох семестрах студенти проходять професійну підготовку відповідно до Закону про професійну освіту (*Berufsbildungsgesetz*), що завершується складанням підсумкового іспиту за присутності представника торгово-промислової палати відповідного профілю.

Елементи навчальної програми, пов'язані з професійною діяльністю, викладаються переважно в ме-

жах навчального підприємства. Таким чином, зміст перших трьох семестрів є насамперед широким з точки зору тематики. За цей час студенти вивчають всі основні елементи комерційної діяльності. Починаючи з четвертого семестру, їх залучають до виконання спеціальних завдань, пов'язаних з практикою у їхніх навчальних компаніях у двох-трьох сферах спеціалізації, які, залежно від уподобань, здібностей і потреб, обираються з каталогу дисциплін, до якого входять: бухгалтерський облік – контролінг – калькуляція; маркетинг – продажі; інвестиції та фінансування; обслуговування клієнтів – скарги; логістика – закупівлі; закупівлі – управління матеріалами – управління запасами; управління виробництвом – підготовка до роботи; управління людськими ресурсами – нарахування заробітної плати; організація – бізнес-інформатика – адміністрування; зовнішня торгівля [7, 5].

Передача знань з теоретично-наукової частини відбувається також у межах заходів, що організує торгово-промислова палата (*Industrie- und Handelskammer-IHK*). Вони пов'язані між собою у цілісні модулі, кожен з яких вивчається окремо. У таблиці 1 подано фрагмент навчального плану бакалаврської освітньої програми за дуальною формою навчання спеціальності “Менеджмент. Бізнес-адміністрування”. Контактний час, указаний для окремих модулів, включає академічний час і поданий у навчальних одиницях (НО); одна навчальна одиниця дорівнює 0,75 години. Курс має практичне спрямування і включає проекти, що реалізуються на підприємстві роботодавця. Зміст теоретично-наукової частини навчальної програми відповідає змісту дуальної навчальної програми.

Бакалаврські програми розраховані на стандартний період навчання (7 семестрів) і містять 180–240 кредитів ECTS [5]. Структура бакалаврської програми складається з таких частин: 10 обов'язкових модулів у основній галузі бізнес-адміністрування; три обов'язкових модулі в основній галузі економіки; два – в основній галузі права; по чотири – в галузі міждисциплінарних методів та в основній галузі бізнес-адміністрування; два обов'язкові вибіркові модулі в основній галузі права; чотири – за вибором в основній галузі ділового адміністрування; бакалаврська робота та колоквиум.

Обов'язкові модулі охоплюють такі дисципліни, що дають відповідні предметні основи та методи навчальної роботи, а також формують вміння брати участь у громадському житті та особистісному розвитку. Обов'язкові модулі за вибором дають можливість студентам спеціалізуватися та профілюватися у рамках обраної галузі навчання. В останньому семестрі акцент робиться на формуванні інтегруючих знань і мислення, що досягається за допомогою завдань, які виконуються в рамках двох модулів,

**ЗМІСТ І СТРУКТУРА БАКАЛАВРСЬКИХ ПРОГРАМ
ЗА ДУАЛЬНОЮ ФОРМОЮ НАВЧАННЯ В УНІВЕРСИТЕТАХ НІМЕЧЧИНИ**

Таблиця 1

**Навчальний план освітньої програми “Менеджмент. Бізнес-адміністрування”
ступеня вищої освіти бакалавра Університету Дуйсбург-Ессен (Північна Рейн Вестфалія)**

Модулі та заходи	1 сем.	2 сем.	3 сем.	4 сем.	5 сем.	6 сем.	7 сем.	Іспит на
	НО	НО	НО	НО	НО	НО	НО	
Основи ділового адміністрування	5 СР*							
Вступ до бізнес-адміністрування	24							1 сем.
Платежі, кредитування та рух капіталу	15							
Управління бізнесом. Основні процеси		7 СР						
Маркетинг		24						2 сем.
Виробничий менеджмент		20						
Логістика		10						
Управління фінансовим бізнесом I			3 СР					
Бухгалтерський облік			14					3 сем.
Управління фінансовим бізнесом II			7 СР					
Облік витрат I з практичними завданнями		10	10					3 сем.
Оцінка інвестицій			26					
Управління процесами				4 СР				
Лідерство та управління персоналом				21				
Корпоративне управління				3 СР				
Корпоративний менеджмент				15				4 сем.
Оподаткування					6 СР			
Основи податкового права					18			5 сем.
Бухгалтерський облік					6 СР			
Облік витрат II з практичними вправами					22			5 сем.
Повторний курс з бізнес-менеджменту						4 СР		
Вправи з бізнес-менеджменту 6 семестр						24		6 сем.
Практичний трансфер II					15 СР			
Практичний трансфер II (проектна робота)								5 сем.
Економіка		7 СР						
Мікроекономічні основи	32							1+2 сем.
Макроекономічні основи		32						
Економічна політика					6 СР			
Монетарна політика в тому числі фінансові операції					20			5 сем.
Прикладна економіка							8 СР	
Основи фінансів з практичними вправами							30	7 сем.
Господарське право I		7 СР						
Цивільне право I з вправами	50							2 сем.
Господарське право II				6 СР				
Господарське та корпоративне право з вправами			50					3 сем.
Математика та бізнес-інформатика		8 СР						

**ЗМІСТ І СТРУКТУРА БАКАЛАВРСЬКИХ ПРОГРАМ
ЗА ДУАЛЬНОЮ ФОРМОЮ НАВЧАННЯ В УНІВЕРСИТЕТАХ НІМЕЧЧИНИ**

Продовження Табл. 1

Математичні методи в економіці	36							1+2 сем.
Основи бізнес-інформатики II		20						
Статистика					5 CP			
Статистика					46			3 сем.
Мови						6 CP		
Ділова англійська II						36		
Додаткові модулі (обов'язкова область за вибором)								
Модуль розширення 1 (1 з 2)**						12 CP		
Додатковий модуль: Міжнародний маркетинг або						72		6 сем.
Модуль розширення 2 (1 з 3)**							12 CP	
Модуль розширення: Логістика або							72	7 сем.
Елементи підсумкового іспиту						12 CP	1 CP	
Бакалаврська робота						6		6+7 сем.
Колоквіум							1	
Загальні заходи								

* CP ("Credit Points") – "кредитні бали". Вони є частиною Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи (ECTS).

** Модуль за вибором може бути обраний лише в тому випадку, якщо він ще не був пройдений у 6-му семестрі.

Джерело: Modulhandbuch. Duale und berufsbegleitende Studiengänge Betriebswirtschaft "Betriebswirt(in) VWA – Bachelor of Arts". Münster, 2018. 45 p.

передбачених для відповідного семестру [4]. Вони можуть виконуватися в межах проектного дослідження (бакалаврська робота). У такому випадку акцент у процесі навчання зміщується в бік обов'язкових модулів за вибором, хоча два модулі в шостому семестрі є обов'язковими [4]. Навчальна програма організована так, що студенти, як правило, працюють у своїх компаніях / підприємствах з понеділка до четверга і відвідують аудиторні заняття в університеті у другій половині дня п'ятниці і в суботу [5].

Після завершення модулів іспити проводяться у письмовій чи усній формі, а також у формі семінарського заняття. Усе залежить від курсу, що вивчається. В обов'язковій вибірковій дисципліні предметної області студенти дуальної бакалаврської програми мають можливість обрати шість дисциплін для індивідуальної спеціалізації. Вони мають право вирішувати відповідно до своїх потреб та інтересів, чи хочуть спеціалізуватися з певної теми, наприклад, "Управління якістю" або "Гнучке управління проектами", одержати сертифікат або завершити модуль в університеті-партнері за кордоном [5]. Зміст іспитів відповідає змістовому наповненню курсів, що пропонуються в обов'язковій та вибірковій частині, які орієнтовані на потреби студентів.

Висновки. Проаналізований матеріал дав змогу дійти таких обґрунтованих висновків: запровадження дуальної форми у ЗВО Німеччини розпочалося у 70-х рр. XX ст. На початку XXI ст. намітилася тенденція до зростання кількості вступників ЗВО

саме на дуальну форму навчання. Виокремлено дуальні моделі, які домінують у системі дуальної вищої освіти Німеччини: "комбіноване навчання" та "навчання з поглибленою практикою"; встановлено, що кредитний люфт коливається від 180 до 240 кредитів ECTS. Охарактеризовано структуру дуальної програми, проаналізовано предметні модулі та їх розподіл упродовж усього періоду навчання. Уважаємо за необхідне акцентувати увагу на тому, що програми за дуальною формою орієнтовані на абітурієнтів, які не мають професійної підготовки, проте мають особливий інтерес до поєднання теорії та практики. Вступ на освітні програми за дуальною формою відповідає загальним вимогам до вступу, встановленим Законом про вищу освіту федеральних земель Німеччини.

У подальшому плануємо продовжити дослідження організації і функціонування дуальної системи навчання в Німеччині й Австрії. Здійснити порівняльний аналіз цих двох систем освіти з метою імплементації досягнень цих систем в освітній процес українських закладів вищої освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бодак В., Пантюк Т., Пантюк М., Гамерська І. Глобалізація та інтеграція освіти України як індикатори її оптимізації і розвитку. *Молодь і ринок*. 2021. № 11/197. С. 6–11.
2. Кобрій О., Брода М. Європейський вимір у визначенні змістових напрямів модернізації освітнього процесу у закладах вищої освіти України. *Молодь і ринок*. 2022. № 7 (205). С. 11–19.

3. Радкевич В. Науково-методичне забезпечення розвитку професійної освіти в умовах сучасних викликів. *Вісник НАПН України*. 2022. № 4 (2). С. 1–15.

4. Autorengruppe Bildungsberichterstattung. Bildung in Deutschland. Ein indikatorengestützter Bericht mit einer Analyse zu Wirkungen und Erträgen von Bildung. 2021. Abgerufen von: <https://www.bildungsbericht.de/de/bildungsberichte-seit-2006/bildungsbericht-2021/pdf-bildungsbericht-2021/bildungsbericht-2021.pdf> (дата звернення: 02.04.2023).

5. Hochschule dual. Ausbildungsintegrierendes Verbundstudium. 2021. Abgerufen von: <https://www.hochschuledual.de/studieninteressierte/duales-bachelorstudium/verbund/> (дата звернення: 02.04.2023).

6. Hochschule für Wirtschaft und Recht Berlin. Fachbereich Duales Studium: Wirtschaft, Technik. 2021. Abgerufen von <https://www.hwr-berlin.de/hwr-berlin/fachbereiche-und-zentralinstitute/fb-2-duales-studium/> (дата звернення: 02.04.2023).

7. Kupfer A., Köhlmann-Eckel Ch., Kolter Ch. Duale Studiengänge – Praxisnahes Erfolgsmodell mit Potenzial? Abschlussbericht zum Entwicklungsprojekt: Analyse und Systematisierung dualer Studiengänge an Hochschulen. *Wissenschaftliche Diskussionspapiere*. Nr. 152. Bonn: Bundesinstitut für Berufsbildung. 2014. Abgerufen von <https://www.bibb.de/dienst/veroeffentlichungen/de/publication/download/7368>, s. 21. (дата звернення: 02.04.2023).

8. Modulhandbuch. Duale und berufsbegleitende Studiengänge Betriebswirtschaft “Betriebswirt(in) VWA – Bachelor of Arts”. Münster, 2018. 45 p.

9. Wissenschaftsrat. Empfehlungen zur Entwicklung des dualen Studiums. Positionspapier. 2013. Mainz. Abgerufen von https://www.wissenschaftsrat.de/download/archiv/3479-13.pdf?__blob=publicationFile&v=1 (дата звернення: 02.04.2023).

10. Wolter A., Kamm C., Lenz K., Renger P., Spexard A. (2015). Potenziale des dualen Studiums in den MINT-Fächern. Eine empirische Untersuchung. Abgerufen von <https://www.acatech.de/publikation/potenziale-des-dualen-studiums-in-den-mint-faechern-eine-empirische-untersuchung/> (дата звернення: 02.04.2023).

11. M. Weich, J. Kramer, B. Nagengast, U. Trautwein. Studienstart: Dual oder normal? *Z Erziehungswiss.* 2017. 20. p. 305–332.

REFERENCES

1. Bodak, V., Pantiuk, T., Pantiuk, M. & Hamerska, I. (2021). Hlobalizatsiia ta intehratsiia osvity Ukrainy yak indykatory yii optymizatsii i rozvytku [Globalisation and integration of Ukrainian education as indicators of its optimisation and development]. *Youth & market*. No. 11/197. pp. 6–11. [in Ukrainian].

2. Kobrii, O. & Broda, M. (2022). Yevropeyskyi vymir u vyznachenni zmistovykh napriamiv modernizatsii osvitnoho protsesu u zakladakh vyshchoi osvity Ukrainy [European Dimension in Determining the Content Areas of Modernisation of the Educational Process in Higher Education Institutions of Ukraine]. *Youth & market*. No. 7 (205). pp. 11–19. [in Ukrainian].

3. Radkevych, V. (2022). Naukovo-metodychne zabezpechennia rozvytku profesiinoi osvity v umovakh suchasnykh

vyklykiv [Scientific and methodological support for the development of vocational education in the context of modern challenges]. *Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine*. No. 4 (2). pp. 1–15. [in Ukrainian].

4. Autorengruppe Bildungsberichterstattung Bildung in Deutschland. Ein indikatorengestützter Bericht mit einer Analyse zu Wirkungen und Erträgen von Bildung (2021). [Authors’ Group on Educational Reporting Education in Germany. An indicator-based report with an analysis of the effects and returns of education.]. Available at: <https://www.bildungsbericht.de/de/bildungsberichte-seit-2006/bildungsbericht-2021/pdf-bildungsbericht-2021/bildungsbericht-2021.pdf> (Accessed 02 Apr. 2023). [in Deutsch].

5. Hochschule dual. Ausbildungsintegrierendes Verbundstudium (2021). [University dual. Training-integrated combined study programme]. Available at: <https://www.hochschuledual.de/studieninteressierte/duales-bachelorstudium/verbund/> (Accessed 02 Apr. 2023) [in Deutsch].

6. Hochschule für Wirtschaft und Recht Berlin. Fachbereich 2 Duales Studium: Wirtschaft, Technik (2021). [Berlin School of Economics and Law. Faculty 2 Dual study programme: Business, Technology]. Abgerufen von <https://www.hwr-berlin.de/hwr-berlin/fachbereiche-und-zentralinstitute/fb-2-duales-studium/> (Accessed 02 Apr. 2023) [in Deutsch].

7. Kupfer A., Köhlmann-Eckel Ch., Kolter Ch. (2014). Duale Studiengänge – Praxisnahes Erfolgsmodell mit Potenzial? Abschlussbericht zum Entwicklungsprojekt: Analyse und Systematisierung dualer Studiengänge an Hochschulen [Dual Study Programmes – Practical Success Model with Potential? Final report on the development project: Analysis and systematisation of dual study programmes at universities]. *Wissenschaftliche Diskussionspapiere* Nr. 152. Bonn: Bundesinstitut für Berufsbildung. Available at: <https://www.bibb.de/dienst/veroeffentlichungen/de/publication/download/7368>, p. 21. (Accessed 02 Apr. 2023) [in Deutsch].

8. Modulhandbuch. Duale und berufsbegleitende Studiengänge Betriebswirtschaft “Betriebswirt(in) VWA – Bachelor of Arts” [Module Manual. Dual and part-time degree programmes in Business Administration “Bachelor of Arts”]. Münster, 2018. 45 p. [in Deutsch].

9. Wissenschaftsrat (2013). Empfehlungen zur Entwicklung des dualen Studiums. Positionspapier [German Council of Science and Humanities. Recommendations for the Development of Dual Studies. Position paper]. Mainz. Available at: https://www.wissenschaftsrat.de/download/archiv/3479-13.pdf?__blob=publicationFile&v=1ZEvA (Accessed 02. Apr. 2023) [in Deutsch].

10. Wolter A., Kamm C., Lenz K., Renger P., Spexard A. (2015). Potenziale des dualen Studiums in den MINT-Fächern. Eine empirische Untersuchung [Potentials of dual studies in STEM subjects. An empirical study]. Available at: <https://www.acatech.de/publikation/potenziale-des-dualen-studiums-in-den-mint-faechern-eine-empirische-untersuchung/> (Accessed 02. Apr. 2023) [in Deutsch].

11. M. Weich, J. Kramer, B. Nagengast, U. Trautwein. (2017). Studienstart: Dual oder normal? [Start of studies: dual or normal?]. *Z Erziehungswiss.* 20. p. 305–332. [in Deutsch].

Стаття надійшла до редакції 07.04.2023

